

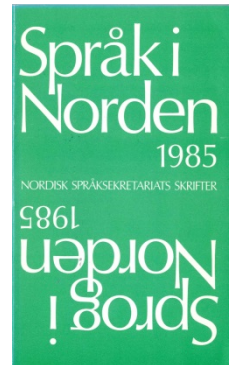
Sprog i Norden

Titel: Språkförståelse och språkpreferenser i internordisk kommunikation på Island

Forfatter: Ulla Börestam

Kilde: Sprog i Norden, 1985, s. 71-88

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkförståelse och språkpreferenser i internordisk kommunikation på Island

Av Ulla Börestam

Den nordiska språkgemenskapen framhålls ofta som grundförutsättningen för den övriga nordiska gemenskapen och det omfattande nordiska samarbetet på olika plan. För många utlänningar framstår det både som fantastiskt och avundsvårt att ca 20 miljoner människor mer eller mindre automatiskt har tillgång till språk som gör att de kan umgås med varandra. Vi vet å andra sidan också att den bilden delvis är rätt idealiserad och att det kan förekomma betydande svårigheter på sina håll. Delvis beror dessa svårigheter på bristande kunskaper i eller om grannspråken, delvis beror de på attityden till grannspråken. På Island t.ex. läses danska som första främmande språk i skolan, men innebär det att islänningarna därigenom garanteras en nyckel till det övriga Norden? I *Språk i Norden 1982* antyder Baldur Jónsson en ganska kritisk inställning hos somliga islänningar till danskstudiet, som de menar sker på bekostnad av den, som de också menar, viktigare engelskan.

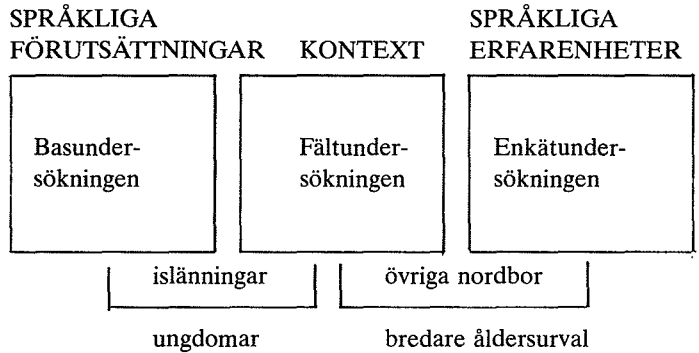
Under 1982-83 hade jag förmånen att vistas ett år på Island, och som nordist föll det sig naturligt för mig att vid sidan om annat utnyttja tiden för att studera den nordiska språkgemenskapen där. Denna artikel summerar en undersökning med rubrikens namn utförd under våren och sommaren 1983 (Börestam 1984). Den bygger på tre delundersökningar, och som metodisk infallsvinkel har jag valt att studera bl.a. hur (den muntliga) kommunikationen fungerar i en viss given situation. Den centrala delundersökningen fick därför en experimentell utformning, och benämns i det följande *fältundersökningen*. Delundersökningen utfördes på så sätt att en norrman, en dansk och jag själv på våra respektive modersmål i Reykjavik skapade ett antal samtals-

tuationer genom att fråga efter vägen. Vi noterade dels om de tilltalade förstod frågan som sådan, dels vilket språk de valde för att svara på den.

De bägge andra delundersökningarna kan relateras till fältundersökningen på så sätt att *basundersökningen* penetrerar förutsättningarna för kommunikationen. Den består av två delar, en testdel och en attitydundersökning, och den är inriktad på isländska skolungdomars kunskaper i och inställning till skandinaviska språk. Både basundersökningen och fältundersökningen gäller huvudsakligen islänningar, medan det tredje delmomentet, *enkätundersökningen*, behandlar övriga nordbors erfarenheter av kommunikationen med islänningarna. Den utfördes i Nordens hus i Reykjavik sommaren 1983, och Islandsturister från större delen av de nordiska länderna deltog.

Jag hade på förhand en känsla av att bruket av de nordiska språken inte var självklart i umgänget mellan islänningar och övriga nordbor, utan att det även existerade ett annat val av kod för samtalen. Jag tänker då på engelska språkets användning inom språkgemenskapen, och här ligger undersökningens egentliga fokus, i *språkpreferenserna*, alltså frågan om vilket språk man helst tillgriper när man inte får tala sitt eget. En utgångspunkt för denna fokusering är att språkliga handlingsalternativ inte bara bestäms av kunskaperna i ett språk utan även av kunskaperna i de andra språk som i sammanhanget kan tänkas vara användbara. Bruket av engelska föreföll vid en första sondering vara ett ungdomsfenomen, och det var denna uppfattning som undersökningen fick i uppgift att bekräfta eller förkasta.

Hur de tre delundersökningarna förhåller sig till varandra kan schematiskt illustreras med följande skiss:

En grundläggande förutsättning för arbetet har varit att islänningar och övriga nordbor inte kan antas förstå varandra utan språkinläring, något som för övrigt karakteriserar den sekundära delen av den nordiska språkgemenskapen.¹ På Island studeras därför skandinaviska språk, främst danska, liksom det i de skandinaviska länderna sker ett visst studium av isländska (se Widmark 1982). Huvudsakligen har dock den språkliga bördan lagts på islänningarna. Danska språket studeras inom det isländska skolväsendet som främmande språk och jämfälls på många sätt med engelska. Studieplanen är i princip densamma fast man i läroplanens mer detaljerade anvisningar kan läsa att engelskstudiet mer än danskstudiet skall ta sikte på aktiva språkfärdigheter. Detta motiveras med att engelska hörs så mycket oftare på Island, uppgifter som det inte finns någon anledning att tvivla på. Skrivningen inringar det verkliga dilemma som finns. Hur ska skolan kunna intressera eleverna för danskstudiet? Här igenkänns också delar av den problematik vi här i Skandinavien brottas med i vår grannspråksundervisning. En av de isländska lärare jag talade med sade att studiet "ju inte precis var populärt", och en isländsk tidningsartikel för några år sedan (Þjóðviljinn 29/12 1977) bär överskriften: "Utomordentligt svår uppgift att vidmakthålla intresset för danskan".

¹ Dahlstedt (1975:23-24) indelar språkgemenskapen i en primär del (danska, norska och svenska språkområden) och en sekundär del (språkområden inom vilka ett av de nämnda skandinaviska språken inlärs).

Islänningarna själva säger ofta att de talar "skandinaviska", något som Einar Haugen (1981:133) karakteriserat som "dansk talt på isländsk lydsubstrat". Själv menar jag – liksom Haugen (1981:134) – att man i detta uttal troligtvis kan spåra en ambivalent hållning till danska språket. En av de (äldre) lärare jag talade med sa att "riktig danska ändå var omöjlig för eleverna att lära sig", möjligen lägger dock yngre lärare större vikt vid ett autentiskt uttal. Till bakgrundsbilden hör som vi vet att Island var danskt territorium fram till år 1944. Vid början av 1800-talet var Reykjavik en halvdansk by i språkligt avseende, och den språkliga frigörelsen blev med tiden en viktig del av islänningarnas självständighetssträvan i ett större sammanhang. Den engelskspråkiga påverkan kan huvudsakligen dateras till perioden efter 1944, och vi har ju även i övriga Norden fått känna av den. Min uppfattning är att Island inte skiljer sig nämnvärt från oss i detta avseende, och undersökningen får inte ses som ett försök att påvisa att det isländska samhället skulle vara särskilt starkt amerikaniserat, något som man ibland hör hävdas.

I första hand studerar skoleleverna alltså danska, men sedan början av 1970-talet finns möjlighet att i stället välja norska eller svenska. I praktiken har dock den här undervisningen främst kommit att omfatta elever med förkunskaper i de bägge språken, och någon egentlig valfrihet existerar inte. Däremot diskuteras möjligheten till en sådan valfrihet, alternativt till ett byte av undervisningsspråk.

I *basundersökningen*, som berör förhållandena i grundskolans nionde årskurs, medverkade ca 160 elever, vilket våren 1983 motsvarade ca 14 % av det totala antalet niondeklassare. Tre skolor utvaldes för att såvitt möjligt kunna representera Reykjaviks stad, och dessa, eller rättare sagt deras upptagningsområden, kan rangordnas från A till C. A är det "finaste" området, upp vuxna villakvarter där rätt många högutbildade är bosatta. Skola C ligger i ett område med flerlägenhetshus där relativt stor andel lågutbildade bor. Av eleverna är drygt hälften flickor, knappt hälften pojkar.

För basundersökningens testdel har jag haft möjlighet att specialgranska de utvalda elevernas standardprov i skandinaviska språk. Detta standardprov är landsomfattande och ges även i

isländska, engelska och matematik. Med skandinaviska språk avses främst danska, och 3837 elever genomgick år 1983 standardprovet i detta ämne. Provet för eleverna i norska och svenska har motsvarande utformning, och 18 respektive 39 elever testades i dessa språk. Standardprovet bestod av tre delar, vilka i tur och ordning mätte muntlig förståelse, skriftlig förståelse samt språkanvändning. Alla delarna hade ytterligare delmoment, och för en detaljerad beskrivning hänvisar jag till den större rapporten (Börestam 1984). Totalt uppnådde de specialstuderade eleverna 49,0 poäng (av hundra) på standardprovet i danska, vilket kan jämföras med resultatet för hela landet som var 49,9 poäng.

På standardprovets första del (muntlig förståelse av danska) uppnådde "mina" elever ca två tredjedelar av maximipoängen. Eleverna i skola A – den "finaste" skolan – var bättre än eleverna i de andra skolorna, medan skillnaderna mellan könen var obetydliga. Slutsatsen blir att Reykjaviksungdomar i 15–16-årsåldern kan förväntas förstå ordinär danska uttalad med normal talhastighet. För den skriftliga förståelsen var resultatet sämre (knappt hälften rätt), och jag tolkade det med tvekan så att flertalet Reykjaviksungdomar kan förväntas begripa en dansk text med ett allmänt ordförråd. Liksom tidigare var eleverna i skola A bäst men könsskillnaderna minimala. För det sista delmomentet, det som rörde språkanvändning, var resultatet mycket dåligt, och eleverna uppnådde i medeltal ca en tredjedel av maximipoängsumman. Skillnaderna mellan skolorna markeras här ytterligare, och antagligen är det bara eleverna i skola A som i någon nämnvärd utsträckning kan förmodas ha sådana kunskaper i danska att de kan använda språket på ett aktivt sätt.

I undersökningsgruppen ingick fyra elever i svenska. De skilde sig från dem i danska genom en betydligt bättre testutgång, och deras medelpoäng var 89,8 poäng. Siffran överensstämmer väl med värdet för samtliga svenskelever (89,3 poäng). En granskning av resultatet visar att deras språkbehärskning i alla avseenden var fullständigare, vilket dock kan förklaras med att dessa elever har någon form av anknytning till Sverige, t.ex. en svensk förälder.

Basundersökningens andra delmoment bestod av en attitydundersökning som distribuerades till eleverna i skolorna, och i samband med detta fick jag tillfälle att själv besöka alla klasser-

na. Formuläret var på isländska och bestod av 25 frågor. Spörsmålen gällde till stor del utomspråkliga faktorer, och för de flesta hade elevernas attityder en framskjuten plats. För att ytterligare belysa skolungdomarnas förhållande till danska har jag i tillämpliga delar låtit dem lämna motsvarande uppgifter om engelska språket.

Frågesvaren har sammanställts till ett antal temaområden, varav det första belyser ungdomarnas egna uppfattningar om sin danska respektive engelska språkförståelse (skriftlig och muntlig). Eleverna menade själva att de förstod engelska bättre än danska, något som gällde både tal och skrift. Vad gällde danska ansåg man sig förstå skriven danska bättre än talad. Jämförelsen med standardprovet visar vidare att eleverna antagligen underskattat sin danska hörförståelse, vilket inte blir minst tydligt om man specialgranskar de elever som varit duktigast (över medelpoäng) på testmomentet muntlig förståelse. Tendensen borde vara att de bedömer sin muntliga språkförståelse med ordet "bra", men de gör i stället det motsatta och fler har t.o.m. valt att karakterisera den som "dålig". Fastän eleverna enligt resultaten av standardprovet borde förstå talad danska menar de själva att de inte förstår.

Trots att isländska och danska är närmare besläktade språk än engelska och isländska, menade de flesta av eleverna att det var danska som var det svåraste av de bägge språken. Cirka 65 % av eleverna angav att danska var ett "svårt" språk, medan bara ca 25 % menade att engelska var det. Cirka hälften av ungdomarna menade också att det var "roligt" att läsa engelska och bara ca 10 % ansåg att det var roligt att läsa danska. Det är fullt tydligt att engelska är det populärare ämnet, även om det skall understrykas att en majoritet av eleverna (ca 60 %) ändå tyckte det var "OK" att studera danska. Flickorna var betydligt mer positiva både till danska och engelska, och jag tolkar det som att de generellt sett är mer intresserade av språkstudier. Då jag frågade vad som var svårt i danskan skilde sig också könen på så sätt att pojkarna i regel menade att grammatiken var svårast medan flickorna ansåg att uttalet var det.

Jag har tidigare nämnt att eleverna oftare möter engelska än danska i sin närmiljö, och detta var en skillnad som framträdde mycket tydligt då jag frågade om läsning och massmediekonsum-

tion. Antagligen har eleverna också överdrivit skillnaderna för att kunna förmedla den grundinställning de har, nämligen att det är de engelskspråkiga kanalerna för kulturförmedling som de föredrar.

Förvånansvärt många elever (46,5 %) hade besökt något eller några av de skandinaviska länderna. Siffrorna kan jämföras med Inge Bø's (1978:160) uppgifter om danska, norska och svenska niondeklassare, vilka ungefär lika ofta hade besökt något av grannländerna eller på annat sätt haft personlig kontakt med andra nordbor. Av "mina" isländska skolelever hade de flesta varit i Danmark, men ofta hade man varit i fler skandinaviska länder. Eleverna i skola A hade rest mest, och de nordiska vistelserna har på så sätt att göra med den sociala bakgrunden. Eleverna som hade varit i Skandinavien hade bättre resultat från standardprovet samt bättre tilltro till sina kunskaper, och då främst till förmågan att förstå talad danska. Det är fullt tydligt att det är de muntliga färdigheterna som vunnit mest på resandet. Bara de som hade bott i Danmark eller Sverige (ingen hade bott i Norge) hade dock en väsentligt förbättrad tilltro till sin språkförmåga.

Jag frågade också eleverna om de hade danska vänner och vilket språk de talade med dessa, alternativt vilket språk de trodde att de skulle tala med en dansk. 23 av dem hade danska bekanta, och dessa elever hade så gott som undantagslöst besökt Skandinavien. Att de nästan alla hade använt nordiska språk och inte engelska var därför förklarligt. Resterande elever fick gissa vilket språk de skulle använda, och lika många valde skandinaviska språk som engelska.

En fråga gällde elevernas inställning till den nordiska språkgemenskapen, en fråga som dock fått en olyckligt positiv formulering. Den löd: "Tycker du det är viktigt att studera skandinaviskt språk i skolan så att man kan tala och umgås med varandra i Norden?" Vem kan rimligtvis ha något emot det? Majoriteten av eleverna (ca 70 %) menade också att det var viktigt. Flickorna var mer positiva än pojkarna.

Jag har nämnt att danskundervisningen debatteras och att vissa menar att man borde undervisa i norska eller svenska i stället, alternativt att valet blir fritt. Jag frågade därför eleverna om de trodde att deras motivation skulle bli större om de själva fick

välja vilket av de skandinaviska språken de skulle studera. 44 % besvarade frågan jakande, och som tidigare var det flickorna som var mest positiva. Ca 35 % av eleverna kryssade dock för att de "inte visste" och undvek på så sätt att ta ställning.

Slutligen frågade jag eleverna vilket språk de tyckte var "vackrast" om de fick välja mellan isländska, engelska, danska, norska och svenska. Frågan var egentligen ett försök att konstruera en mätare för att blottlägga de språkliga preferenserna. Som jag väntat mig var isländska det språk som fick flest röster, och jag tolkar det som att eleverna har en stark språklig identitet. Vad som vidare intresserade mig var att studera var på skalan engelska skulle hamna, och om engelskpreferenserna var så starka att de närmade sig dem för modersmålet. Detta var emellertid inte fallet, men språket föredrogs klart framför de skandinaviska språken som bara ca 6 % av eleverna hade valt. Ingen enda elev hade valt danska och resultatet tyder på att det språket är ungdomarna rätt likgiltigt. Enligt men mening är det den här likgiltigheten som är det största problemet.

De fyra eleverna i svenskundervisningen fick fylla i en modifierad version av attitydundersökningen, och vad som är anmärkningsvärt för deras del är att de jämställer kunskaperna i engelska med dem i svenska trots att de rimligtvis inte kan vara lika goda. Man måste därför fråga sig om eleverna använt samma måttstock och om man kanske ställer andra krav på kunskaperna i engelska än på kunskaperna i skandinaviska språk.

För att sammanfatta den bild basundersökningen ger av de isländska Reykjaviksungdomarnas förutsättningar för kommunikationen med andra nordbor kan vi om det rent språkliga konkludera att flertalet nog begriper danska, men att de har problem med att själva uttrycka sig. Jämförelsen mellan basundersökningens bägge delar visade vidare att man antagligen undervärderar sin förmåga att förstå talad danska. Ungdomarna framhävde också sin grundinställning till skolämnena danska och engelska, och det framgick tydligt att det var engelska och engelskpråkig kulturförmedling som föredrogs.

Fältundersökningen kom till för att frågan om språkförståelsen skulle sättas in i ett funktionellt sammanhang. Den lades upp på så sätt att jag med hjälp av en kvinnlig dansk och en manlig norsk

medarbetare spelade turist i Reykjavik och frågade ett antal islänningar om vägen till Nordens hus. Nordens hus heter på isländska "Norræna húsið, och för att förstå frågan krävs det alltså att man dels uppfattar själva namnet Nordens hus på de tre skandinaviska språken, dels att man förstår att det motsvaras av Norræna húsið. Nordens hus är också ett plausibelt turistmål på lämpligt avstånd från centrum.

Frågan standardiserades till "Ursäkta, men kan du/ni säga var Nordens hus ligger?" och resultatet, som noterades omedelbart efter varje samtal, delades upp i två delar, en för förståelse (huvudsakligen ja/nej) och en för strategi (talar något av de nordiska språken/talar engelska/ger upp). Språkförmågan mättes alltså endast med avseende på om frågan uppfattades och med avseende på valet av språk för replikskiftet.

Eftersom det var ungdomar som skulle specialstuderas frågade vi huvudsakligen personer som bedömdes vara i åldern 15 till 20 år. Sammanlagt frågade vi 120 ungdomar, 60 pojkar och 60 flickor, och sammanlagt 40 på varje språk. Dessutom frågade vi 40 andra personer, så jämnt fördelade som möjligt mellan 15 år och 75; dessa, som tyvärr tilltalades endast på svenska, skulle utgöra en kontrollgrupp som referenspunkt för resultaten från ungdomsgruppen. Våra försökspersoner var "folk på gatan", och om sociala bakgrundsförhållanden kan vi ingenting säga.

Bland många osäkerhetsfaktorer vill jag nämna att undersökningstekniken byggde på att vi själva deltog, och som vid alla former av personliga intervjuer kan det ha påverkat utgången. Vi vet inte heller om våra röster hördes lika bra. Resultatet saknar också egentliga hållpunkter vad gäller kommunikationssituationen som sådan. Skulle en del av ungdomarna varit handfallna även om en islänning hade tilltalat dem på deras modersmål? Skulle en del av dem ha växlat från engelska till nordiska språk om vi hade tilltalat dem på engelska, förutsatt att det hade framgått att vi var nordbor? Generellt sett vill jag därför varna för en övertolkning av resultaten och understryka det experimentella i denna delundersöknings utformning.

Danska var paradoxalt nog det språk som ungdomarna förstod sämst. Majoriteten (57,5 %) förstod inte ens frågan. Allra sämst förstod flickorna och av dem begrep bara ca en tredjedel det danska tilltalet. Av pojkarna förstod hälften, hälften inte. Bäst

förstod man svenska och norska, och den ringa skillnaden mellan resultatet för dessa bägge språk tyder på att de förstås ungefär lika bra. Det är också osäkert om "islänningen på gatan" kan skilja mellan norska och svenska – flera av observationerna tyder på det.

Könsmässiga skiljaktigheter fanns alltså på så sätt att pojarna förstod bättre än flickorna, en tendens som emellertid inte gällde för norska. Kanske kan de motstridiga tendenserna bero på att de norska intervjuerna, i motsats till de danska och svenska, gjordes av en man och att flickorna därför visade större beredvillighet att samtala. Det är med andra ord tänkbart att könsskillnaderna kan hänföras till intervjusituationen, och jag är därför försiktig vad gäller tolkningen av undersökningens könsmässiga utfall.

Cirka en tredjedel av ungdomarna fortsatte samtalen på skandinaviska språk. Vanligtvis talade de vad vi rubricerade som skandinaviska, men det kan diskuteras om inte fler skulle ha förts till gruppen som talade danska. Ungefär lika många, dvs en tredjedel, valde att tala engelska, en del efter att ha börjat på skandinaviska. Ibland var färdigheterna i de bägge språken, så vitt jag kunde bedöma, likartade. Trots det verkade man ofta lättad att få tala engelska, och kodväxlingen skedde nästan alltid med meningen: "Oh, do you speak English?" Meningen följdes ofta av ett generat småleende, och det som besvarade var enligt min mening inte att behöva byta språk, utan att först ha behövt tala danska/skandinaviska. Den resterande tredjedelen gav upp, de flesta av dem efter att ha tilltalats på danska. Nästan hälften av dem som tilltalats på detta språk, jämfört med ca en fjärdedel av dem som tilltalats på norska eller svenska, gav upp. Ser man på resultatet för de tre språken vart för sig är det följaktligen mest nedslående för danskan. Den här tendensen att lättare ge upp kan ha många grunder, och jag hade genom mitt experiment hoppats komma åt utomspråkliga faktorer såsom attityder. Inte en enda gång fick jag dock direkta belägg för att sådana påverkade utgången, och de som tilltalades på danska var precis lika vänliga som alla andra. Det var bara det att de skakade på huvudet. Möjligen kan man se resultatet som ett utslag för en blockering på så sätt att man inte förväntar sig att förstå talad danska. Här kan vi knyta an till basundersökningens resultat som faktiskt tyder på detta i och med att ungdomarna så kraftigt

underskattade sin danska hörförståelse.

Intervjuerna på norska var de som ur nordisk synvinkel utvecklades bäst. 40,0 % av ungdomarna fullföljde samtalen på skandinaviska språk mot 35,0 % för svenska. Skillnaden mellan norska och svenska är inte stor och i svenskgruppen var det något färre som gav upp. En del av dessa talade i stället engelska och svenskgruppen har därför i större utsträckning använt engelska än norskgruppen. Beträffande skillnaden mellan norska/svenska och danska har jag tidigare hänvisat till tänkbara utomspråkliga faktorer, men det är inte heller otänkbart att islänningarna på språkliga grunder har lättare att förstå norska och svenska. Ett av argumenten för dem som förespråkar en utökad undervisning i norska och svenska är att eleverna skulle ha lättare att lära sig dessa språk. Kanske kan frågan belysas genom jämförande studier mellan isländskan och de tre skandinaviska språken vart för sig.

Könsskillnaderna var desamma för strategi som för förståelse, och totalt sett var det nästan dubbelt så många flickor (40,0 %) som pojkar (23,3 %) som gav upp. Tendensen gäller som tidigare inte för norska och jag hänvisar till vad jag ovan sagt om en tänkbar förklaring.

Slutligen skall resultatet relateras till resultatet för kontrollgruppen. Eftersom denna bara tillfrågades på svenska kan jämförelsen göras enbart med den svenska ungdomsgruppen. Ungefär lika många i bägge grupperna förstod själva frågan, ca 70 % i kontrollgruppen jämfört med ca 80 % i ungdomsgruppen. De i kontrollgruppen som förstod frågan verkar dock ha uppfattat den snabbare, något som tyder på en större språklig säkerhet. Det är också mitt allmänna intryck av intervjuerna. Även vad gäller strategi kan man finna vissa likheter mellan grupperna, här på så sätt att andelen som gav upp var likvärdig (25,0 % i kontrollgruppen mot 22,5 % i ungdomsgruppen). Likheterna upphör dock när man ser på valet av kommunikationsspråk. Av ungdomarna valde 40,0 % att gå över till engelska, av informanterna i kontrollgruppen bara 12,5 %, och i kontrollgruppen talade man i betydligt högre grad skandinaviska språk (57,5 %).

Skillnaderna är stora och tyder på att ungdomarna är mer benägna att tala engelska. Antagligen är man mer angelägen att tala ett språk som man vill tillnärma sig än ett språk man vill

fjärma sig från, och basundersökningen tyder på att ungdomarna har en sådan inställning till språken. Kanske har de också olika högt ställda krav på vad de skall klara på de bägge språken. Det är dock inget tvivel om att ungdomarna behärskade skandinaviska språk sämre än informanterna i kontrollgruppen, upplysningar som bara bekräftar den bild standardprovets del om språk-användning givit av skolelevernas dåliga danska språkbehärskning.

Enkätundersökningen, slutligen, utfördes i Nordens hus – en institution för nordiskt kulturellt samarbete som ligger nära Reykjaviks centrum. Man anordnar utställningar och föreläsningar, men i byggnaden finns även ett bibliotek och en cafereria. 612 personer deltog i enkäten, och de har besvarat frågor om sina språkliga erfarenheter på Island med tonvikt på momentet språkpreferens (frågor om förväntat, använt och mottaget språk). De fick även ange vad de menade om språkgemenskapen såväl i dess praktiska funktioner (på Island) som i dess mer ideella (attitydfråga). Förutom den nödvändiga personliga bakgrundsinformation som uppmanades de även att lämna kompletterande synpunkter på formulärets baksida.

De flesta deltagarna var från Danmark, Sverige och Norge. Danskarna och svenskarna svarade vardera för ca en tredjedel av informantgruppen, norrmännen utgjorde en femtedel och finländarna något mer än en tiondel. Några få färingar medverkade, men de är för få för att kunna ge annat än ett smakprov på hur kommunikationen mellan islänningar och färingar kan fungera. Fördelningen överensstämmer i stora drag med den totala fördelningen för nordiska Islandsturister år 1983.

När dessa nordbor kommer till Island är deras språkliga förutsättningar något olika. Danskarna har förmånen att deras modersmål är islänningarnas nordiska kontaktspråk, och de finsktalande finländarna har, liksom islänningarna, nackdelen att i regel inte kunna tala sitt modersmål med andra nordbor.

Fördelningen på män och kvinnor är totalt sett mycket jämn med hälften av vardera könet. Informanterna indelades i fem åldersgrupper (yngre än 21, 21–35, 36–50, 51–65, äldre än 65 år), varav åldersgruppen 21–35 år var störst. Generellt sett var också de flesta informanterna i aktiv yrkesverksam ålder. De flesta av

dem var på Island för semester, vanligen i en veckas tid.

Eftersom undersökningen genomfördes vid en institution för nordiskt kulturellt samarbete är det också ytterst viktigt att ta ställning till huruvida informanturvalet kan sägas vara representativt. Deltagarna visade sig vara mycket nordiskt intresserade och då de tillfrågades om man borde arbeta för en aktiv nordisk språkförståelse svarade hela 90,0 % jakande. Är de i detta avseende representativa för den nordiske Islandsbesökaren eller är de speciellt nordiskt engagerade? För att besvara frågorna har jag samlat tillgängliga uppgifter om Islandsresenären i allmänhet, och min slutsats är att mina informanter nog är representativa för denne, men att den nordiske Islandsbesökaren i sin tur inte är representativ för nordbon i allmänhet. Folk som reser till Island är ofta nordiskt intresserade, ett intresse som antagligen är en bidragande orsak till att de väljer detta resmål. Att helt friskriva sig från misstanken att mina enkätdeltagare är mer intresserade av nordiska frågor än den genomsnittlige Islandsturisten är dock omöjligt med tanke på att deltagandet var frivilligt, och jag har därför förutsatt att den bild vi får av skandinavernas språkliga erfarenheter på Island möjligen är aningen mer positiv än den hade varit med andra tänkbara informantgrupper.

I instruktionen ombads informanterna att gradera svarsalternativen om de valde fler än ett, eftersom jag ville veta vilka språk som verkligen prioriterats i användningen. Dessa graderade svarsalternativ har komplicerat bilden samtidigt som de utan tvivel tillfört värdefull information. Resultatet har indelats i *huvudstrategier*, *reservstrategier* och *totalstrategier*. Huvudstrategierna anger vilka språk som använts i första hand. Reservstrategierna ger en bild av vilka språk man tagit till som hjälpspråk då huvudstrategierna misslyckats. För studiet av engelskans användning är dessa strategier särskilt upplysande. Totalstrategierna, slutligen, är de båda andra strategierna sammantagna. Givetvis är indelningen en konstruktion och en betydande förenkling av verklighetens språkanvändning som säkerligen inte låter sig schematiseras på så enkla grunder.

Ideellt sett bör man inom språkgemenskapen (kunna) göra bruk av sitt eget modersmål, alternativt ett annat nordiskt språk. Trots det underskattade de flesta på förhand sin modersmålsanvändning och kom i praktiken att tala sina modersmål betydligt

oftare än förväntat. I det här avseendet fungerade språkgemenskapen således bättre än förväntat.

Engelska användes något oftare än man hade trott, och enligt totalstrategierna för förväntat språk föreställde man sig på förhand att man skulle begagna engelska i ca 28 % av kommunikationen, man använde engelska till ca 30 % och mottog språket i ca 33 % av fallen. I detta avseende fungerade språkgemenskapen med andra ord något sämre än beräknat, dock inte avsevärt sämre. Basundersökningen och fältundersökningen bekräftade som vi sett mitt antagande om att det främst skulle vara ungdomar som talade engelska. Uppgiften styrks också av de kommentarer enkätundersökningens deltagare lämnat, och det är fullt tydligt att detta är den allmänna uppfattningen. Enkätundersökningen som helhet nyanserade dock bilden och visade att bruket av engelska inte bara kan avfärdas som ett ungdomsfenomen. Genom uppdelningen i primära samtalspråk (huvudstrategierna) och hjälpspråk (reservstrategierna) kan man se att engelska för nästan samtliga dominerar i sistnämnda funktion, och att det är användningen av engelska som primärt samtalspråk som visar den största variationen.

De olika nationaliteterna hade som sagt genom sina modersmål något olikartade språkliga förutsättningar, och något varierade också styrkan av deras intresse för den nordiska språkgemenskapen. Ytterpunkterna representerades av färingar och finsktalande finländare, bägge grupperna dock mycket intresserade av språkgemenskapen. Färingarna var de som använde minst engelska (ca 8 %), finnarna de som använde mest (ca 40 %), och siffrorna avser i bägge fallen totalstrategierna för använt språk. Så långt säger oss resultatet att de språkliga förutsättningarna spelar in, och att ju längre det är mellan två nordiska talares språk, desto troligare är det att engelska kommer till bruk. Från dessa bägge grupper skiljer sig danskarna, norrmännen och svenskarna, vilkas språkanvändning påminner om varandras om man undantar det faktum att svenskarna nyttjat mer engelska. Enligt totalstrategierna för använt språk talade danskarna nordiska språk till ca 73 %, norrmännen till ca 70 % och svenskarna till ca 66 %. Överskjutande andelar är engelska. Finlandssvenskarna, slutligen, skiljer sig – helt i enlighet med ett starkt intresse för språkgemenskapen – genom en mer markerad nordisk-språklig profil. De

använde nordiska språk i ca 84 % av kommunikationen, och således engelska i resterande 16 %.

Enligt mina informanter talade islänningarna något oftare engelska än vad de själva gjorde. Språket begagnades (enligt totalstrategierna för mottaget språk) i ca en tredjedel av kommunikationen, och därmed nordiska språk i två tredjedelar. Mina enkättagare hade också i förvånansvärt hög grad tilltalats på isländska (ca 20 % enligt totalstrategierna för mottaget språk), och om man ser till hur ofta de själva gjort bruk av isländska (ca 5 %) kan man gissa att de inte alltid förstått. Kanske har vi här delvis exempel på misslyckad kommunikation, något som denna delundersökning för övrigt inte tar hänsyn till. Att sådana tillfällen funnits kan man emellertid se av enkättagarnas kommentarer, liksom det framgår av fältundersökningens resultat.

Några större skillnader mellan könen språkanvändning visade resultatet inte på. En skillnad var dock att kvinnorna oftare än männen (enligt reservstrategierna) nyttjade engelska som hjälpspråk. De svenska deltagarna intar en särställning i så måtto att männen oftare än kvinnorna använt engelska som primärt samtalsspråk. De manliga svenska deltagarna var också förhållandevis missnöjda med hur språkgemenskapen fungerat.

Åldersgrupperna hade olika inställningar till den nordiska språkgemenskapen, och mest tveksamma var ungdomarna (yngre än 21 år). De var också de som på förhand räknat med den största användningen av engelska, en kalkyl som dock visade sig bygga på överskattning. Antagligen var det ungdomarnas förhållandevis positiva hållning till engelska språkets användning inom språkgemenskapen som kom dem att göra denna prognos, och de talade betydligt mindre ofta engelska än de hade trott. De förefaller också ha blivit överraskade av språkgemenskapens funktion, och av alla åldersgrupper hade de efteråt den mest positiva bilden. I motsats till ungdomarna blev informanterna mellan 21 och 35 år snarast negativt överraskade, och ungefär en tredjedel hade haft dåliga språkliga erfarenheter. Det var också deltagarna i denna åldersgrupp som i praktiken kom att begagna mest engelska, och för dem gäller att närmare 40 % av meningsutbytena (enligt totalstrategierna för använt språk) skedde med hjälp av engelska. I de bägge följande åldersgrupperna minskade bruket av engelska för att åter öka bland pensionärerna. Hur allmängiltig tendensen

bland dessa äldre deltagare (äldre än 65 år) till ökad användning av engelska kan vara är svårt att säga eftersom de var så få (34 st).

Ytterligare en skillnad mellan åldersgrupperna finner vi i hjälpspråksanvändningen på så sätt att bruket av skandinaviska var lägst bland ungdomarna för att sedan öka med stigande ålder. Antagligen har ungdomarna de bästa kunskaperna i engelska, något som i hög grad bestämmer vilka språkliga handlingsalternativ de ser. De äldre i sin tur har troligtvis sämre kunskaper i engelska men å andra sidan antagligen en större språklig erfarenhet, inte minst då av nordiskt umgänge. Engelska språket förknippas i de nordiska länderna dessutom med hög prestige (Dahlstedt 1975:20, Haugen 1976:63), och förmodligen har åldersgrupperna olika mottaglighet för ett sådant statusspråk. Att ungdomarna är känsliga för dessa världen är det ingen tvekan om, men känsligheten förefaller också vara stor bland personer i yngre medelåldern (21–35 år).

En liten grupp var vad jag kallat "Nordenaktiva". De skilde sig från de övriga informanterna genom en ännu mer positiv uppfattning om den nordiska språkgemenskapen, en uppfattning som av allt att döma bekräftades under Islandsvistelsen. De använde nordiska språk i närmare tre fjärdedelar av kommunikationen, engelska i en fjärdedel, och siffrorna visar hur språkanvändningen sammanhänger med den ideologiska inställningen. Det skall understrykas att den nordiska gemenskapen är en värdegemenskap och antagligen betyder motivationen mycket för att överbrygga de språkliga svårigheterna. Mest engelska gjorde turisterna bruk av, och det kan tänkas att de haft andra och ytligare kontakter med det isländska samhället.

I någon mån ökade användningen av engelska med Islandsvistelsens längd på så sätt att de som var på Island 19–31 dagar tenderade att nyttja mer engelska än de som var på Island kortare tid än så. Informanterna som var på Island 19–31 dagar var också relativt missnöjda med språkgemenskapens funktion. Mest nöjda var de som tillbringade den kortaste tiden på Island (≤ 10 dagar). Med reservation för att grupperna har olika ålderssammansättning menar jag att man kan ställa sig frågan om språkgemenskapen fungerar bättre i kortare och flyktigare situationer.

Undersökningens delmoment om *språkförståelse* har gällt Reykjaviksungdomarnas insikter i skandinaviska språk, och såväl språkliga som utomspråkliga data har behandlats. Speciellt anmärkningsvärt var att ungdomarna underskattade sin muntliga förståelse av danska, något som jämförelsen mellan standardprovet och attitydundersökningen gav besked om. Att förståelsen av talad danska är problematisk visade även fältundersökningen, och majoriteten av ungdomarna (57,5 %) förstod inte ens frågan när en dansk tilltalade dem. Cirka hälften av de ungdomar som fullföljde uppgiften att visa en skandinav till Nordens hus valde också att föra samtalet på engelska, och resultatet underströk vad redan basundersökningen visat om skolorngdomarnas *språkliga preferenser*. Det är beklagligt att den nordiska (värde)gemenskapen på så sätt kommit att kollidera med en annan värdegemenskap, med den mer internationellt orienterade som förmedlas via engelska språket. Att den nordiska gemenskapen är en värdegemenskap demonstreras också med full tydlighet av enkätundersökningens resultat, och själv menar jag att det är av fundamentalt intresse att den undersöks bättre. De av enkättagarna som var mest positivt inställda till (språk)gemenskapen sökte i möjligaste mån undvika att använda engelska som primärt samtalspråk, trots detta var engelska i så gott som alla grupper det dominerande hjälpspråket. Preferenserna för detta språk var starkast bland yngre informanter (yngre än 35 år), men den utbredda användningen bland personer i yngre medelåldern (21–35 år) gör att bruket av engelska inom språkgemenskapen inte kan avfärdas bara som ett ungdomsfenomen.

Litteratur

- Baldur Jónsson, 1982: Isländskans ställning och roll i det nordiska samarbetet. I: Språk i Norden 1982, s. 5–15.
- Bø, Inge, 1978: Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråkforståelsen. Rogalandsforskning, rapport nr. 4. Stavanger.
- Börestam, Ulla, 1984: Språkförståelse och språkpreferenser i internordisk kommunikation på Island. FUMS rapport nr 120. Institutionen för nordiska språk. Uppsala.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1975: Den språkliga situationen i Norden. I: Grannspråk och minoritetsspråk i Norden. Nordisk utredningsserie 1975:32, s. 19–30.

- Haugen, Einar, 1976: *The Scandinavian Languages*. Faber and Faber Ltd. Oxford.
- 1981: *Skandinavisk som mellomspråk. Forskning og fremtid. I: Elert, Claes-Christian (red.): Internordisk språkförståelse. Föredrag och diskussioner vid ett symposium 24–26 mars 1980, s. 121–43.*
- Þjóðviljinn, 29/12 1977: *Geysilegt vandaverk að halda við áhuganum á dönskunni.*
- Widmark, Gun, 1982: *Isländskans och färöiskans ställning och roll i det övriga Norden. I: Språk i Norden 1982. s. 23–33.*